

R E C E N S I O N S

CONGOST, Rosa; MORALES, Mercè; SOBREQÜÉS, Jaume [cur.] (2006). *Pierre Vilar i la història de Catalunya*. Barcelona: Base. 229 p.

Recull dels textos de les conferències que foren impartides l'any 2004 a la sala d'actes del Museu d'Història de Catalunya, en el transcurs d'un cicle d'homenatge al professor Pierre Vilar, organitzat amb motiu de la commemoració del centenari del seu naixement (2006), i en record del seu recent òbit (2003). El cicle estigué format per set conferències i un debat o taula rodona de cloenda, el contingut de la qual no s'inclou en el volum. Els entrevينents i les seves respectives aportacions foren els següents: Eulàlia Duran, «Semblança biogràfica»; Rosa Congost, «La història, raonada, en construcció»; Gaspar Feliu i Montfort, «La baixa edat mitjana»; Eva Serra i Puig, «La Catalunya dels Àustries»; Llorenç Ferrer, «Agricultura i agricultors»; Roberto Fernández, «Comerç i comerciants»; Francesc Valls, «Indústria i industrials»; Joaquim Albareda, «La vida política». Clou el llibre un epíleg de Josep Fontana, amb el títol de «Pierre Vilar, historiador de Catalunya». En la presentació del volum Rosa Congost fa una glossa de les circumstàncies que intervingueren en l'organització del cicle de conferències, que val a dir que s'afegeix a altres inicia-

tives d'homenatge a Pierre Vilar (per exemple el seminari organitzat per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1994) que s'han portat a terme en els darrers temps, i justifica la selecció dels conferenciants en l'intent que els participants fossin especialistes en les respectives matèries i representatius de les diverses generacions de deixebles del mestre Vilar.

La majoria dels conferenciants s'esforcen a destacar les aportacions de Pierre Vilar en els diferents àmbits temàtics, ja siguin referits al contingut de la seva obra cabdal, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, o d'altres obres de la seva extensa producció historiogràfica, i incorporen un estat de la qüestió que es fa ressò de la bibliografia recent sobre els diversos temes. En canvi, es produeixen escasses referències a l'obra geogràfica de Vilar, que, en darrer terme, va ser la seva especialitat originària, i de la qual n'és una mostra especialment significativa el volum primer de l'edició catalana de la seva obra *El medi geogràfic*. En les intervencions dels diversos conferenciants es pot advertir una especial dedicació a la problemàtica set-centista, entesa en una dimensió extensiva, sobre la qual versaren gairebé la meitat de les sessions (agricultura, comerç, indústria, política). Al marge d'aquestes intervencions —podríem dir-ne monogràfiques— alguns articles in-

corporen aportacions singulars i d'una major subjectivitat conceptual. Per exemple, la semblança biogràfica de l'homenatjat, realitzada per Eulàlia Duran —que, no podem oblidar, fou la traductora al català i editora de la seva tesi *Catalunya dins l'Espanya moderna*—, aporta interessants notícies, moltes d'elles inèdites, sobre els anys de residència de Vilar a Catalunya, i sobre les represàlies i vicissituds que hagué de sofrir el personatge en els anys del primer franquisme i de la postguerra mundial, que culminaren en el seu acomiadament del claustre de professors de l'Institut Francès de Barcelona, circumstàncies que dificultaren notablement la continuació de les seves recerques en els arxius catalans, i en darrer terme repercutiren en el fet que la seva obra cabdal quedés finalment incompleta (sense la part referida a la indústria), carència que també és al·ludida per Francesc Valls en el text de la seva conferència. La conjuntura política és abordada de manera desigual pels diversos autors. La conferència d'Eva Serra fa un seguiment minuciós del contingut del volum *El medi històric*, referit als segles XVI i XVII, tasca que resulta molt més complicada en la part referida al segle XVIII, pràcticament inexistent en la tesi de Vilar, la qual cosa obligà Joaquim Albareda a realitzar un estat de la qüestió a partir de les suggestions de l'autor en altres obres i del tractament bibliogràfic que n'han fet diversos autors en els darrers anys. En aquest mateix àmbit mereix una especial menció el contingut de la conferència de Gaspar Feliu, que incorpora els ingredients de la polèmica historiogràfica sobre les causes de la crisi política i institucional del segle XV i les interpretacions de

la guerra civil catalana, que foren la base fonamental de diversos treballs de Vilar (en especial l'article «Le déclin catalan...»). Finalment, els articles de Rosa Congost i Josep Fontana, des d'enfocaments diversos, analitzen la inserció de Vilar en el corrent del materialisme històric, del qual fou un dels principals difusors entre nosaltres, tant per les seves aportacions teòriques (*Història en construcció*), com per la revisió des d'aquesta perspectiva de la trajectòria històrica de Catalunya durant els segles moderns. Des d'aquesta perspectiva, segons Fontana, *Catalunya dins l'Espanya moderna* ha d'ésser considerada no solament «un monument d'erudició històrica», sinó un llibre que «ens ha d'ajudar a tots plegats a conèixer-nos millor, i a repensar la nostra identitat com a poble».

JOSEP M. TORRAS I RIBÉ

CALOSCI, Laura (2007). *Nacionalisme econòmic i comerç mediterrani: Pensament i acció de la Junta de Comerç de Barcelona, 1763-1847*. Lleida: Fundació Ernest Lluch: Pagès. 147 p. (I Beca de Recerca Ernest Lluch, 2004)

La pregunta que el llibre de Laura Calosci intenta respondre és per què la Real Junta Particular de Comerç de Barcelona (1763-1847) va canviar els seus plantejaments de política econòmica, de la defensa de la llibertat de comerç —relativa— abans de la Guerra del Francès, al proteccionisme, sovint a la ratlla del prohibicionisme, a l'etapa posterior. Gir que va diferenciar l'estament comercial

barceloní i el seu port respecte als altres grans ports del Mediterrani occidental, Marsella i Gènova, que serveixen de punt de comparació.

Aquest darrer aspecte és un dels mèrits del llibre, atès que la comparació internacional amb investigació de primera mà és per desgràcia un factor massa poc utilitzat en els treballs històrics del nostre país.

L'autora caracteritza la Junta com una creació de l'Antic Règim de caire mercantilista-romàntic (potser en lloc de romàntic seria millor dir nostàlgic) que resultaria fortament marcada fins a la fi per les idees d'Antoni de Capmany o sigui, per la defensa del foment, a la vegada, de la manufactura i del comerç, en especial els intercanvis en el món mediterrani, inclòs el Pròxim Orient (la nostàlgia del gran comerç medieval), i la redistribució cap a l'interior de la Península, més que no pas al mercat americà. Com a creació que era de l'Antic Règim, la Junta va començar a declinar a partir de 1833 per l'embat comú dels nous corrents liberals centralitzadors, que culminarien amb l'abolició del pariatge i amb ell dels recursos econòmics de la Junta el 1841 i, d'altra banda, la creació de noves entitats barcelonines, en especial la Comissió de Fàbriques, si bé no sembla que ambdues institucions entressin mai en conflicte.

El llibre està estructurat en tres capítols monogràfics que fan referència respectivament a les transformacions del comerç català, al pensament i actuació de la Junta i a la comparació amb Gènova i Marsella. És una opció que aporta molta claredat en l'exposició de cadascun d'aquests aspectes, però que deixa en se-

gon terme el punt potser més important, la interacció entre realitat i pensament, amb el contrapunt de les altres solucions (marsellesa, genovesa...) possibles o no. Segurament una aposta per trams temporals podria ser objecte d'una crítica inversa i per tant l'opció de Calosci és plenament vàlida, però m'haurien agradat unes conclusions més llargues on per a cada espai temporal s'haguessin reprès els tres temes en conjunt.

Tornant a l'esquema del llibre, el primer capítol distingeix tres moments en la transformació del comerç català entre 1760 i 1847: una primera etapa de gran creixement, caracteritzada com de lliure comerç, amb predomini dels intercanvis de productes alimentaris i manufactures i bona articulació internacional. La descripció resulta molt ben ajustada als propòsits del llibre, només objectaria l'etiqueta «lliure comerç», que em sembla excessiva; de fet la mateixa autora l'aigualeix en el text parlant de «lliure comerç en mercats protegits» o de «lliurecanvisme mercantilista». Segurament hauria estat més clar i ajustat a la realitat parlar des del títol de tendència a una major llibertat comercial.

El moment central de transformació, per tant a la vegada de continuïtat i ruptura, és caracteritzat per Calosci com a sistema mixt. La pèrdua de les colònies, i amb ella del devessall de plata que proporcionaven i que permetia saldar els dèficits comercials, va obligar a reduir l'activitat mercantil, tant en volum, per a mantenir a ratlla l'endeutament exterior, com en l'espai, que va quedar reduït al Mediterrani occidental. La sortida, tan radical com inefaç, es va buscar en el nacionalisme econòmic (i polític): la prohi-

bició a la vegada de les importacions de cereals i de teixits, amb una doble finalitat: econòmica, evitar el dèficit comercial, i política, integrar les economies peninsulars mitjançant l'intercanvi de teixits catalans per blat castellà. L'aposta va resultar excessiva: no hi havia ni prou blat ni prou teixits i el resultat va ser un encariment generalitzat, l'expansió del contraban i el manteniment del dèficit comercial.

El tercer moment és caracteritzat com de recuperació econòmica dins d'un nou model comercial. Per al conjunt de l'Estat, els inicis de les exportacions mineres (plom i mercuri) van permetre una disminució del dèficit comercial; per al comerç marítim barceloní, les bases de la recuperació rau en més aviat en la millora, partint de nivells molt baixos, del comerç amb les antigues colònies; i en la concessió, controvertida i tardana, del «port de dipòsit» (que facilitava el comerç d'intermediació) així com de la franquícia per a la importació de maquinària. Tot i que el règim duaner va reforçar encara més el prohibicionisme, aquest quedava en gran part compensat pel contraban. La dècada dels trenta va ser de predomini britànic, mentre que als quaranta els tractats comercials van donar avantatge a França. Tanmateix hi ha una certa contradicció en les xifres aportades per Calosci: al quadre 6, el nombre de naus angleses arribades a Barcelona el 1848 és un 40 % superior al de naus franceses; en canvi, dues pàgines més enllà, i amb dades de 1849, França representa el 28 % de les importacions i el 22 % de les exportacions de Barcelona, mentre que les xifres de Gran Bretanya són un 10 % i un 1 % respectivament. En tot cas, el resultat evident és que Barcelona s'havia convertit

en un port d'importació: el valor de les importacions més que triplica el de les exportacions. La responsabilitat principal, podríem dir, radica en la manufactura catalana: la demanda industrial fa créixer les importacions (cotó en floca, maquinària...), mentre que els productes transformats tenen com a destí molt principal el mercat espanyol: Barcelona importa per mar i exporta per terra; el comerç exterior és el gran derrotat de la transformació experimentada per l'economia catalana al llarg dels vuitanta anys de vigència de la Junta de Comerç.

El capítol dedicat al pensament i acció de la Junta de Comerç comença per indicar el fonament mercantilista, aviat transformat en nacionalisme econòmic, que presideix el pensament dels seus dirigents al llarg de tota la vida de la institució, si bé cal tenir present que en aquest mercantilisme hi havia molt de retòrica afalagadora de l'Estat. Dins d'aquest marc mercantilista o nacionalista comú, es poden destriar dins de la Junta dos corrents, successivament predominants: el que considera el comerç exterior com a factor important de creixement i resulta per tant més lliurecanvista, i el que en defensa la indústria i es mostra proteccionista fins al prohibicionisme aïllacionista. El pas d'un corrent a l'altre a través de tres etapes marcades per diversos factors d'opinió, de Capmany a Jaumandreu, va ser establert en el seu moment per Ernest Lluch; l'autora no en discrepa, però assenyala la persistència d'un corrent minoritari que, fidel a l'esperit de Capmany, persisteix a defensar projectes d'expansió comercial, sobretot cap al llevant mediterrani, tan bon punt, amb la millora de les relacions amb l'Imperi turc i els seus

satèl·lits nord-africans, resulta possible el comerç cap a aquesta zona.

El nacionalisme econòmic defensat per la Junta era modernitzador (calia acabar amb les barreres i desigualtats legals interiors i disposar d'una administració eficaç, sobretot en el ram de duanes) i industrialista. Les importacions s'havien de reduir al mínim necessari per al manteniment de la indústria i s'havien de fer directament, evitant la intermediació.

Tot i el paper central i l'interès d'aquest capítol, l'autora no sempre ha aconseguit mostrar la relació entre els escrits dels pensadors i els canvis comercials. De fet, es descriuen les idees de Capmany, Gassó i Jaumandreu, homes tots ells més o menys relacionats amb la Junta, però les úniques actuacions de la Junta com a tal que es donen a conèixer són la seva participació en l'expedició a llevant proposada per Joan Soler el 1793, que no es duria a terme fins al 1796 i que resultaria un fracàs econòmic; i l'oposició a la concessió de ports de dipòsit el 1718, i en especial a l'admissió en aquests de teixits de cotó estrangers, que donaria peu a una tan raonada com contraproductent protesta de la Junta, redactada per Eudald Jaumandreu: el port de dipòsit tal com el volia la Junta no s'obtidria fins al 1827. Vint anys més tard, a tocar la seva desaparició, la Junta responia a la Dirección General de Rentas indicant les causes de la nul·la competitivitat de la marina espanyola. Tot plegat és massa poc per a cobrir els vuitanta anys d'història de la institució; crec que aquest apartat mereix tant una ampliació com una reordenació.

El darrer capítol està dedicat a la comparació del port de Barcelona amb els de

Gènova i Marsella, pertanyents a «economies obertes». En tots dos casos, el port era «franc» des del segle XVII: les duanes eren fora del port i no gravaven per tant les mercaderies en trànsit. Gènova, independent fins al 1805, es va veure perjudicada després per l'annexió primer a l'Imperi napoleònic i el 1814 al regne de Sardenya, el qual va imposar una política proteccionista, oposada a la tradició i als interessos del port genovès. Tot i que el proteccionisme va ser un parèntesi d'un quart de segle, Gènova va perdre durant aquests anys el paper capdavanter que no aconseguiria recuperar mai del tot, a pesar del retorn al lliurecanvisme a partir de 1842.

El port de Marsella va créixer fortament el segle XVIII, quan va afegir al tradicional comerç de llevant el comerç americà, tant amb l'Amèrica espanyola com amb les colònies franceses de les Antilles. Els anys de la Revolució van significar una transformació important: la unificació legal —la pèrdua dels privilegis— va significar la fi del port franc, de manera que el comerç va patir molt; però en canvi durant aquests anys es va assentar la indústria, en especial la química i la tèxtil. Amb la Restauració es va fer prevaler la protecció a la indústria, però deixant lliure el comerç dels gèneres no produïts per la indústria francesa. L'atot principal del port de Marsella va ser, però, sens dubte la pertinença a un Estat potent i ben organitzat, que oferia un mercat important i un aparell administratiu i militar eficaç, impulsat per les idees saint-simonianes: la conquesta d'Algèria (1837) va beneficiar sobretot el port de Marsella. Però ja abans que no arribessin els beneficis d'aquesta, Marsella

s'havia convertit en el principal port del Mediterrani.

En les conclusions, Calosci fa referència a la oportunitat de creixement del comerç portuari barceloní que van significar en pocs anys el decret de lliure comerç amb Amèrica i els tractats de pau amb l'Imperi turc, però n'assenyala alhora la debilitat: el comerç mediterrani, centrat sobretot en Gènova i Marsella, era deficient i s'havia de compensar amb el superàvit del comerç americà. La Guerra del Francès i la pèrdua de les colònies, així com els interessos industrials, van comportar després de la guerra un nacionalisme econòmic basat en un proteccionisme que arribava al prohibicionisme per als principals productes i que, estranyament, trobava els seus principals teòrics al voltant de la Junta de Comerç de Barcelona, que el consideraven compatible amb la idea, ja proposada per Capmany, de recuperar les rutes de llevant. Les iniciatives en aquest sentit (1796 i 1827) foren tímides, tardanes (respecte als ports competidors) i mancades d'una reglamentació i organització administrativa eficaces per part de l'Estat i d'un suport financer suficient per part de la societat catalana. Pels volts de 1830 el port de Barcelona es limitava a un tràfic de cabotatge cap als principals ports mediterranis; i l'economia catalana a una indústria protegida, dirigida al mercat interior i colonial. Gènova i sobretot Marsella se'n sortiren molt millor a causa de l'equilibri port-indústria i del recolzament d'una organització estatal més eficaç.

Calosci exposa tot això des d'una òptica nova en un petit gran llibre, format per un conjunt de petites monografies irreprotxables, excepte la que es promet al

subtítol de l'obra, que caldria treballar més; però tant en si com sobretot com a tast d'una obra de major volada, la seva publicació s'ha de considerar útil i oportuna.

GASPAR FELIU

PÉREZ-BASTARDAS, Alfred; BASTARDES PORCEL, Albert [comissaris de l'exposició] (2006). *Els papers de la Colla Cargol (1952-1961)* (30/XI - 20/XII de 2006, Pati de la Casa de Convalescència de l'Institut d'Estudis Catalans). Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics. Realització: Arxiu Albert Bastardes (AAB).

Amb el lema *Família i cultura com a resistència*, la Societat Catalana d'Estudis Històrics va presentar la seva primera exposició al pati de la Casa de Convalescència de l'Institut d'Estudis Catalans, entre el 30 de novembre i el 20 de desembre de 2006.

Els papers de la Colla Cargol són el testimoni fins ara desconegut de l'activitat lúdica, cultural i patriòtica que es va desenvolupar en el context de la postguerra a l'entorn dels set fills d'Albert Bastardas i Sampere i Dolors Parera i Bisbal i els seus descendents, amb la finalitat de mantenir el caliu d'agermanament. Albert Bastardas (1871-1944) fou un advocat i polític republicà-catalanista, alcalde popular de Barcelona el 1908-1909, que va desenvolupar una tasca d'institucionalització cultural i patriòtica al primer terç del segle xx; Dolors Parera (1889-1951) era propietària de la fàbrica de licors Destil·leries Filla de J. Parera. Els set germans Bastardas-Parera eren Albert, Mercè, Rafel, Carme, Montserrat, Joan i Dolors.

Cap a 1951, l'entorn familiar va organitzar la Colla Cargol amb la finalitat de dur a terme conjuntament actes de llengua i cultura basats en un esperit de pàtria, catalanitat, civisme i de manteniment de les tradicions, és a dir, de resistència. Les activitats van ser recollides en uns fulls, *Noticiaris*, alhora que un *setgermanari*, *El Cargolí*, feia de revista amb narracions, rondalles, versos, contes, etc., de la qual en van sortir 54 números, encara que molts eren d'una sola pàgina. El conjunt documental, en dos volums, abasta de 1952 a 1961, amb un total de 168 pàgines fetes totes a mà, i pintades i il·lustrades una per una, atès que se'n feien set exemplars, un per a cada grup familiar.

De fet, la revista era destinada als fills, la primera generació que no havia viscut la Guerra Civil, per als quals es volia mantenir l'esperit heretat dels avis, per mitjà d'un lleure cultural concret i deixant constància de les trobades que els membres de la Colla Cargol organitzaven, fossin les típiques del calendari cristià o festes infantils com teatre, titelles, pallassos, danses catalanes, organitzades i realitzades per a tota la canalla dels set germans.

El Cargolí, com a *setgermanari*, era el «full pels infants —més o menys petits— de la Colla Cargol» i representa la necessitat d'una revista infantil que suplís, encara que fos en l'àmbit familiar, les publicacions d'abans de la guerra, etc. La cura, l'estil, el rigor en la *reproducció* de cada un dels set exemplars, i la imaginació, humor o sèrietat d'aquests números, donen fe del que potser hagués pogut ser un intent que, generalitzat, hauria pogut incidir en un cercle més ample que la pròpia família.

L'antropòleg i folklorista Joan Soler i Amigó va escriure en el díptic de la presentació de l'exposició que «aquells germans Bastardas Parera expressaven en aquests termes l'ànsia i la responsabilitat familiar, cívica i patriòtica que els punyia: “Que quan els fills es tornin avis no puguin pensar quatre marrecs que els seus besavis badaven i, absents de tota previsió, van ficar els peus a la galleda”». I així fou com, enarborant l'enseny de la Colla Cargol, «acabaren per descobrir a dintre de la closca el centre d'un espiral que es va engrandint i que aquest centre era el caliu d'una mateixa llar enyorada».

L'exposició, muntada en nou taules-vitrina, mostrava per ordre cronològic aquests papers (els noticiaris, les cròniques il·lustrades de les activitats, de les quals recordaven tots els detalls, com ara els decorats, els infants disfressats cada un d'un animal amb vestit propi i uns caps de malla folrats, i una munió de detalls que explicitaven els actes que s'anaven realitzant), i sobretot els exemplars de la revista *El Cargolí*, pensats, escrits i dibuixats per aquells que més traça tenien a il·lustrar o a escriure contes i faules fossin serioses o humorístiques.

Cada taula-vitrina anava acompanyada d'un plafó a la paret que explicava el desenvolupament de la Colla, amb referències als avis i la genealogia familiar dels Bastardas-Parera i la projecció pública d'alguns dels seus membres, ja sigui com a homes de lletres, fotògrafs, pintors o poetes. Tot plegat, en el context del franquisme dels anys cinquanta i recordant també la projecció cultural de Ramon Bastardas —un dels membres de la Colla Cargol—, que aconsegueix rellan-

çar les revistes *Germinàbit*, i després *Serra d'Or*; i la creació d'Edicions 62. Alguns plafons mostraven els llibres publicats per alguns membres de la Colla Cargol, i les activitats professionals, com fou el cas del quadre *La Pietat*, pintat per Rafael Bastardas Parera, que fou exposat a la Mostra d'Art Sacre del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona del 1952, i que al cap de dos dies fou retirat (potser per irreverent) per ordre del bisbat, en un acte de censura eclesial i cultural. Un altre plafó mostrava les caricatures realitzades per A. Bastardes Porcel dels membres de la Colla Cargol que havien complert els cinquanta anys, per ser inclosos en els Cargolins, i encara en un altre s'explicaven els *sistemes de producció* manual, atès que els exemplars es realitzaven un per un, artesanalment.

El conjunt de l'exposició abastava una ala i mitja del claustre de l'Institut d'Estudis Catalans, i pretenia explicar com havia sorgit aquell agrupament familiar, quins eren els fonaments socials i culturals preliminars i el desenvolupament posterior fins a la seva autodissolució, quan el pas dels anys havia fet canviar la situació familiar, i també una mica l'entorn exterior.

Com diu Soler i Amigó en el díptic de l'exposició, aquests papers de la Colla Cargol «són testimonis íntims de resistència cultural des de cercles restringits i dispersos, propis de la primera postguerra, reclosos en la pròpia i fràgil closca, illots

únics de llibertat latent, fins que, a principis dels seixanta, el país va començar a emergir culturalment i política. L'exèrcit de Franco no atenyria mai aquella trinxera; ni la dictadura abastaria a confiscar tota expressió catalana entre amics, entre família, ni tota voluntat i consciència de país. Aquella guerra no podria ser guanyada per les armes».

La mostra d'aquests papers de la Colla Cargol, que fins aleshores havien estat guardats i no havien sigut mai mostrats, tenia per objectiu donar a conèixer altres formes resistencials en ple franquisme, per simples que fossin, per senzilles o modestes, però que són també uns testimonis desconeguts, secrets i fins a un cert punt clandestins, d'una cultura i una pedagogia de resistència que pot semblar pueril, però que no deixa pas indiferents tots aquells que d'una manera o altra van ser-ne els protagonistes.

L'exposició anà a càrrec d'Alfred Pérez-Bastardas i Albert Bastardes Porcel i fou executada per l'Arxiu Albert Bastardes (AAB).

L'acte inaugural, sota la presidència de Salvador Giner i Gaspar Feliu, presidents respectivament de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, i Albert Bastardes Porcel en nom dels membres de la Colla Cargol, va tenir el caire institucional però també de relat històric i emotiu.

ALFRED PÉREZ-BASTARDAS